

การใช้บุหรี่ไฟฟ้าของวัยรุ่นที่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่น:

มุมมองจากภาคีเครือข่ายและเยาวชน

E-CIGARETTE USE AMONG TEENAGERS LIVING IN SKIPPED GENERATION FAMILIES: PERSPECTIVES FROM NETWORK PARTNERS AND YOUTH

จันทร์เพ็ญ สว่างไสง*, กำพร ดานา**, อนุชา ไทวงษ์**, ดิษฐพล ใจซื่อ**,
 เยาวนาถ คำแก้ว**, วิไลลักษณ์ เผือกพันธ์**, วุฒิชัย สมกิจ**

Janphen Sawangthaisong*, Kamthorn Dana**, Anucha Taiwong**,
 Dittaphol Jaisue**, Yaowanat Khamkaew**, Wilailak Phuakphan**, Wuttichai Somgit**

บทคัดย่อ

การใช้บุหรี่ไฟฟ้าในกลุ่มเยาวชนไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในนักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเปราะบางสูง การวิจัยเชิงสำรวจแบบผสมผสานนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์และมุมมองต่อการใช้นิรหรีไฟฟ้าของเยาวชนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น อำเภอปางศิลาทอง จังหวัดมหาสารคาม กลุ่มตัวอย่างประกอบด้วยนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในครอบครัวข้ามรุ่น จำนวน 308 คน และภาคีเครือข่ายจำนวน 30 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก และการสนทนากลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยสถิติเชิงพรรณนาและข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการศึกษาพบว่านักเรียนมีความชุกของการใช้นิรหรีไฟฟ้าร้อยละ 23.70 (95% CI: 19.20–28.69) สถานที่ที่นักเรียนเริ่มใช้ครั้งแรกมากที่สุดคือที่บ้านเพื่อน ร้อยละ 12.01 นิรหรีไฟฟ้าแบบใช้แล้วทิ้ง ร้อยละ 16.56 และมีกลิ่นผลไม้ ร้อยละ 17.53 ความเสี่ยงหลักที่พบประกอบด้วย ช่องว่างระหว่างวัยในครอบครัวข้ามรุ่นที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถติดตามพฤติกรรมของหลานได้ อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนและกระแสสังคมลักษณะผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและง่ายต่อการปกปิด การเข้าถึงที่ง่ายผ่านช่องทางออนไลน์ และช่วงวัยรอยต่อที่มีความเปราะบาง นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมเสี่ยงร่วมอื่นๆ คือ การสูบบุหรี่มวน ร้อยละ 25.00 และการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ ร้อยละ 45.78 จากผลการศึกษา ภาคีเครือข่ายมีข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาแนวทางการป้องกันที่เฉพาะเจาะจงตามกรอบ SREIM ได้แก่ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวข้ามรุ่น การควบคุมแหล่งจำหน่าย การป้องกันเชิงรุกตั้งแต่ระดับประถมศึกษา การบูรณาการการทำงานในทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ และการพัฒนาระบบเฝ้าระวังและติดตามอย่างต่อเนื่อง

คำสำคัญ: นิรหรีไฟฟ้า, วัยรุ่น, ครอบครัวข้ามรุ่น, ภาคีเครือข่าย

* โรงพยาบาลปางศิลาทอง จังหวัดมหาสารคาม

** วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม คณะพยาบาลศาสตร์ สถาบันพระบรมราชชนก

* Yangsisurach Hospital, Maha Sarakham Province

** Srimahasarakham Nursing College, Faculty of Nursing, Praboromarajchanok Institute

Corresponding author: Yaowanat Khamkaew, Email: yaowanat@smnc.ac.th

Received 01/02/2026

Revised 23/02/2026

Accepted 08/05/2026

ABSTRACT

E-cigarette use among Thai youth has been continuously increasing, particularly among students living in skipped-generation families (SGF), who are considered a highly vulnerable group. This mixed-methods survey research aimed to examine the situation and perspectives on e-cigarette use among youth living in SGF in Yangsisurach District, Maha Sarakham Province. The sample consisted of 308 lower secondary school students from SGF and 30 network partners. Data were collected using questionnaires, in-depth interviews, and focus group discussions. Quantitative data were analyzed using descriptive statistics, while qualitative data were analyzed using content analysis. The results revealed that the prevalence of e-cigarette use among students was 23.70% (95% CI: 19.20–28.69). The most common location for first use was at a friend's house (12.01%). Students predominantly used disposable e-cigarettes (16.56%) and preferred fruit flavors (17.53%). Major risk factors identified included the generation gap in SGF that prevented elderly caregivers from monitoring their grandchildren's behaviors, peer influence and social trends, diverse product characteristics that were easy to conceal, easy accessibility through online channels, and vulnerable transitional developmental stages. Co-occurring risk behaviors were also found, including cigarette smoking (25.00%) and alcohol consumption (45.78%). Based on the findings, network partners recommended targeted prevention strategies following the SREIM framework, including strengthening SGF, controlling distribution sources, implementing proactive prevention from primary school level, systematically integrating efforts across all sectors, and developing continuous surveillance and monitoring systems.

Keywords: E-cigarettes, teenagers, skipped generation families, network partners

ภูมิหลังและเหตุผล (Background and rationale)

สถานการณ์การใช้บุหรี่ไฟฟ้าในเยาวชนไทยมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษา จากข้อมูลการสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ในปี 2566 พบว่าเด็กและเยาวชนอายุไม่เกิน 25 ปี จำนวน 61,688 คน มีผู้สูบบุหรี่ไฟฟ้าคิดเป็นร้อยละ 25 หรือ 1 ใน 4 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่าเพิ่มขึ้นถึง 3 เท่าในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา และมีแนวโน้มว่าการเข้าถึงผลิตภัณฑ์เหล่านี้ในกลุ่มเด็กอายุน้อยลงเรื่อยๆ และที่สำคัญยังพบว่ามีผู้ใช้บุหรี่ไฟฟ้าร่วมกับกัญชา ร้อยละ 6.04 (95%CI 5.36-6.72) รวมทั้งการใช้ร่วมกับแอลกอฮอล์และกัญชา ร้อยละ 5.27 (95%CI 4.63-5.91) โดยเยาวชนสามารถเข้าถึงสารเสพติดกลุ่มนี้ได้ภายในเวลา 15 นาที ถึงร้อยละ 91.44 (95%CI 90.34-92.54)²

การแพร่ระบาดของบุหรี่ไฟฟ้าเข้าสู่ชุมชนชนบทเป็นประเด็นที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีลักษณะสังคมและครอบครัวที่เปราะบาง อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ชนบทที่มีลักษณะเฉพาะคือมีสัดส่วนของครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped-generation families: SGF) ในระดับที่สูง กล่าวคือ เป็นครอบครัวที่มีเฉพาะผู้สูงอายุและเด็กหรือวัยรุ่น โดยพ่อแม่วัยทำงานต้องย้ายถิ่นไปทำงานในเมืองหรือต่างประเทศ³⁻⁴ ลักษณะครอบครัวเช่นนี้ส่งผลให้เกิดช่องว่างในการดูแลเอาใจใส่และการอบรมสั่งสอนเยาวชน ทำให้เยาวชนมีความเสี่ยงต่อการเข้าถึงพฤติกรรมเสี่ยง การใช้สารเสพติด รวมถึงบุหรี่ไฟฟ้าด้วย⁵⁻⁶

จากข้อมูลปี 2567 พบว่าร้อยละ 42.3 ของครอบครัวในอำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม เป็นครอบครัวข้ามรุ่น โดยมีผู้สูงอายุเป็นผู้ดูแลเด็กอายุต่ำกว่า 18 ปี เฉลี่ย 1-2 คนต่อครัวเรือน และพบว่าร้อยละ 27.8 ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยในครอบครัวลักษณะนี้เคยทดลองใช้บุหรี่ไฟฟ้า ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัดที่อยู่ที้อยู่ที่ร้อยละ 18.5 อย่างชัดเจน ตัวเลขที่แตกต่างนี้เป็นข้อมูลที่เน้นย้ำว่ากลุ่มนักเรียนที่อยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีความเปราะบางและต้องการการดูแลป้องกันพฤติกรรมเสี่ยงอย่างเร่งด่วน⁷ ดังนั้น การศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความชุกอย่างเป็นระบบในบริบทเฉพาะนี้ จึงถือเป็นข้อมูลพื้นฐานสำคัญในการทำความเข้าใจกลไกและปัจจัยเสี่ยงเฉพาะที่ทำให้วัยรุ่นกลุ่มนี้ถูกดึงให้เข้าสู่การใช้สารเสพติดรูปแบบใหม่ได้

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมาพบปัจจัยเสี่ยงที่สำคัญต่อการใช้นิโคตินไฟฟ้าในวัยรุ่น ได้แก่ อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนและกระแสสังคม⁸⁻⁹ ลักษณะของผลิตภัณฑ์ที่มีกลิ่นหอมและรูปแบบที่หลากหลายซึ่งง่ายต่อการปกปิดจากผู้ปกครอง¹⁰⁻¹¹ การเข้าถึงที่ง่ายผ่านช่องทางออนไลน์¹² และช่วงวัยรุ่นต่อที่มีความเปราะบาง¹³ นอกจากนี้ยังพบความสัมพันธ์ระหว่างการใช้นิโคตินไฟฟ้ากับพฤติกรรมเสี่ยงอื่นๆ เช่น การดื่มแอลกอฮอล์และการใช้สารเสพติดอื่น¹⁴⁻¹⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของปัญหาที่ต้องการการแก้ไขแบบบูรณาการ

การแก้ไขปัญหาการใช้สารเสพติดในสังคมจำเป็นต้องอาศัยมุมมองที่หลากหลายจากทุกภาคส่วน การวิจัยเชิงสำรวจในระยะที่ 1 นี้จึงมุ่งศึกษาในมิติของทีมนิสิตสาขาวิชาชีพ ซึ่งประกอบด้วยบุคลากรจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลเยาวชน ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน ครู เจ้าหน้าที่สาธารณสุข องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านและผู้นำชุมชน การรวบรวมข้อมูลจากมุมมองเหล่านี้ไม่เพียงแต่ช่วยให้เข้าใจความชุกของปัญหาเชิงปริมาณเท่านั้น แต่ยังช่วยให้มองเห็นถึงสถานการณ์จริง ปัญหาอุปสรรคในการป้องกัน กลไกการเข้าถึงสารเสพติด และข้อจำกัดในการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆ ในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อศึกษาบริบท สถานการณ์ ปัญหาอุปสรรค ความต้องการ

และการมีส่วนร่วมในการป้องกันการสูบบุหรี่ไฟฟ้าในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

ผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษานี้จะนำไปสู่การออกแบบและพัฒนานวัตกรรมการป้องกันที่เฉพาะเจาะจงและมีประสิทธิผลสำหรับบริบทของนักเรียนในครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการขยายผลสู่พื้นที่อื่นๆ ที่มีบริบทคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ และเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการกำหนดนโยบายการควบคุมยาสูบและสารเสพติดในระดับท้องถิ่นต่อไปในอนาคต¹⁶⁻¹⁷ โดยเฉพาะการพัฒนาแนวทางที่สอดคล้องกับทฤษฎีพฤติกรรมสุขภาพและการมีส่วนร่วมของชุมชน¹⁸ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ยั่งยืนในกลุ่มเยาวชนที่มีความเสี่ยงสูงนี้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา (Objective)

เพื่อศึกษาสถานการณ์ และมุมมองต่อการใช้นิโคตินไฟฟ้าของเยาวชนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม

กรอบแนวคิดการศึกษา

การศึกษานี้ มีกรอบแนวคิดที่บูรณาการทฤษฎีระบบนิเวศ (Ecological Systems Theory) ร่วมกับแนวคิดการมีส่วนร่วม เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยเชิงบริบทของครอบครัวกับพฤติกรรมเสี่ยงของวัยรุ่น โดยสามารถจำแนกความเชื่อมโยงได้เป็น 3 ส่วนหลัก ดังนี้ (1) ปัจจัยเชิงบริบทและโครงสร้างความเสี่ยง (Independent Context) เน้นที่ลักษณะเฉพาะของครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped Generation Families) ซึ่งเป็นปัจจัยเชิงโครงสร้าง โดยมีช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) เป็นตัวแปรหลักที่ส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพในการควบคุมพฤติกรรม ร่วมกับปัจจัยกระตุ้นจากภายนอก ได้แก่ การตลาดของนิโคตินไฟฟ้าผ่านช่องทางออนไลน์ และอิทธิพลทางสังคมจากกลุ่มเพื่อน (Peer Influence) ในช่วงวัยรุ่นต่อระหว่างประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งเป็นช่วงที่มีความเปราะบางต่อการอยากรู้อยากลอง (2) ปรากฏการณ์ด้านพฤติกรรมและการรับรู้ผลกระทบ (Phenomenological Outcome) ครอบครัวคลุ้มคลั่งความชุกและรูปแบบพฤติกรรมการใช้นิโคตินไฟฟ้า ที่เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างเด็กและสิ่งแวดล้อม โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ที่มีความเชื่อมโยง เช่น บ้านเพื่อนหรือโรงเรียน และรูปแบบผลิตภัณฑ์นิโคตินไฟฟ้าที่เอื้อต่อการปกปิดพฤติกรรมจากผู้ปกครองที่เป็นผู้สูงอายุ จนนำไปสู่ผลกระทบเชิงลบต่อสุขภาพและพัฒนาการของวัยรุ่น และ (3) กลไกพลังเครือข่ายและการจัดการเชิงระบบ (Intervention Mechanism) นำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาผ่านพลังเครือข่ายทีมสหวิชาชีพ ซึ่งเป็นกลไกที่เชื่อมประสานระหว่าง บ้าน โรงเรียนและชุมชน มีเป้าหมายเพื่อปิดช่องว่างความเปราะบางของครอบครัวข้ามรุ่น ผ่านยุทธศาสตร์ต่างๆ ที่สำคัญในระดับชุมชน

วิธีการศึกษา (Method)

เป็นการวิจัยเชิงสำรวจแบบผสมผสาน (Mixed-methods survey research) ที่มีการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยเป็นการศึกษาในระยะแรกของโครงการวิจัยเรื่อง พลังเครือข่าย: นวัตกรรมป้องกันการสูบบุหรี่ไฟฟ้าและการใช้กัญชาในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ดำเนินการ ระหว่าง เดือนพฤศจิกายน 2568 - มกราคม 2569

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร มี 2 กลุ่ม คือ วัยรุ่นทั้งเพศชายและหญิง ที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่ประถมศึกษา อำเภอยางสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 855 คน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดูแลวัยรุ่นใน

พื้นที่ ประกอบด้วย ครูและผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่ประถมศึกษา ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน อำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 30 คน

กลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 2 กลุ่มหลัก ดังนี้

1. กลุ่มนักเรียนที่กำลังเรียนอยู่ในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น และอาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped generation families: SGF) เกณฑ์การคัดเลือกเข้าศึกษา (Inclusion criteria) ได้แก่ (1) เป็นนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 ในโรงเรียนพื้นที่เป้าหมาย จำนวน 9 แห่ง ในปีการศึกษา 2568 (2) อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น คือครอบครัวที่วัยรุ่นอาศัยอยู่กับปู่ย่าตายายหรือญาติ โดยไม่มีบิดามารดาอาศัยอยู่ด้วย (3) สามารถสื่อสารภาษาไทยได้เข้าใจ และให้ข้อมูลได้ และ (4) ยินยอมเข้าร่วมการศึกษาและได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง/ผู้ดูแล และมีเกณฑ์การคัดออก (Exclusion criteria) ได้แก่ (1) วัยรุ่นที่มีความบกพร่องทางร่างกายหรือสติปัญญาที่ส่งผลต่อการตอบแบบสอบถาม (2) ไม่ได้เข้าเรียนในช่วงระยะเวลาการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากลาป่วย ลาสิกขา หรือเหตุสุดวิสัย และ (3) ขอลถอนตัวออกจากการศึกษาระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล

คำนวณขนาดตัวอย่างโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป WinPepi¹⁹ แทนค่าที่ได้จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าความชุกของการใช้บุหรี่ไฟฟ้าในปัจจุบันในนักเรียนมัธยมศึกษา¹⁵ กำหนดสัดส่วนของการสูบบุหรี่ไฟฟ้าในนักเรียนมัธยมศึกษาในปัจจุบัน เท่ากับ 0.34, Confidence level 95%, Acceptable difference 0.05, Assumed proportion 0.34, Population size 855, Expected loss of subjects 20% ได้กลุ่มตัวอย่าง 308 คน

ใช้การสุ่มแบบแบ่งชั้นตามสัดส่วน (Proportional stratified sampling) เนื่องจากโรงเรียนแต่ละแห่งมีจำนวนนักเรียนในครอบครัวข้ามรุ่นแตกต่างกัน การสุ่มในสัดส่วนเท่ากันจึงอาจทำให้กลุ่มตัวอย่างไม่ได้สัดส่วนที่แท้จริงของประชากร ผู้วิจัยจึงดำเนินการแบ่งโรงเรียนทั้ง 9 แห่งเป็นชั้น (Stratum) แล้วสุ่มจากแต่ละโรงเรียนตามสัดส่วนของจำนวนนักเรียนที่มีอยู่จริงในแต่ละโรงเรียน จากนั้นจึงใช้การสุ่มอย่างง่าย (Simple random sampling) จากรายชื่อนักเรียนที่ผ่านเกณฑ์คัดเลือกภายในแต่ละโรงเรียน ในปีการศึกษา 2568 ระหว่างเดือนมิถุนายน - พฤศจิกายน 2568 จนได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างรวมครบ 308 คน

2. กลุ่มภาคีเครือข่ายในชุมชน เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการดูแลวัยรุ่นในพื้นที่ คัดเลือกโดยวิธีเจาะจง (Purposive sampling) ในผู้ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการดูแลนักเรียนทั้งในครอบครัว ชุมชน และในโรงเรียน ประกอบด้วย ครูและผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนในพื้นที่ จำนวน 9 คน ตัวแทนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จำนวน 5 คน ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน จำนวน 16 คน รวมทั้งหมด จำนวน 30 คน

เครื่องมือในการวิจัย

1. แบบบันทึกข้อมูลทั่วไปของนักเรียน ประกอบด้วย เพศ อายุ จำนวนสมาชิก ระดับการศึกษาและอาชีพของผู้ปกครอง ประวัติการเจ็บป่วย/โรคประจำตัว ผลการเรียนรู้ และพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้าและเครื่องดื่มแอลกอฮอล์

2. แนวทางการสัมภาษณ์เชิงลึก (Semi-structured interview guideline) ใช้เป็นแนวคำถามสำหรับสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง คือ วัยรุ่นในครอบครัวข้ามรุ่น ที่ครอบคลุมประเด็น (1) การเข้าถึงการใช้บุหรี่ไฟฟ้า (2) รูปแบบวิธีการและความถี่ในการใช้ และ (3) ผลกระทบจากการใช้ มุมมองและบทเรียนจากการใช้บุหรี่ไฟฟ้า

3. แนวทางการสนทนากลุ่ม (Focus group discussion guideline) โดยจัดสนทนากลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนมุมมองให้ข้อคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ประกอบด้วย (1) กลุ่มครูและผู้บริหารสถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (2) กลุ่มผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ในประเด็น (1) สถานการณ์และปัญหาเกี่ยวกับบุหรี่ไฟฟ้ากับวัยรุ่นในพื้นที่ (2) แนวทาง มาตรการและนโยบาย สำหรับจัดการแก้ไขปัญหามันบุหรี่ไฟฟ้าในพื้นที่

การตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือ ผู้วิจัยประยุกต์และพัฒนาขึ้นจากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องและประสบการณ์เชิงวิชาชีพของทีมนักวิชาชีพในชุมชน จากผู้เชี่ยวชาญ 3 คน ผ่านการทดสอบความตรงของเนื้อหา ได้ค่า CVI 0.88-0.90 และการตรวจสอบความเที่ยง 0.80

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Approach) ผู้วิจัยประสานงานกับผู้บริหารโรงเรียนเป้าหมายทั้ง 9 แห่ง เพื่อขอรายชื่อนักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่นตามเกณฑ์ที่กำหนด ซึ่งแจ้งวัตถุประสงค์การวิจัยให้นักเรียนและผู้ปกครองทราบ พร้อมลงนามในใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย (Informed Consent) โดยเน้นย้ำเรื่องการรักษาความลับของข้อมูล และการไม่มีผลกระทบต่อการเรียนของนักเรียน การเก็บข้อมูลใช้วิธีการบันทึกด้วยตนเอง (Self-report) ผ่านแบบบันทึกข้อมูลทั่วไปและพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า ซึ่งนักเรียนตอบแบบสอบถามด้วยตนเองในห้องเรียน โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยคอยอำนวยความสะดวกและตอบข้อซักถามเพื่อให้ข้อมูลมีความสมบูรณ์ที่สุด

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Approach) ดำเนินการโดย (1) สัมภาษณ์แบบตัวต่อตัวกับนักเรียนในครอบครัวข้ามรุ่นที่มีประสบการณ์หรือสัมผัสเสี่ยงต่อการใช้บุหรี่ไฟฟ้า โดยใช้คำถามปลายเปิดเพื่อเจาะลึกถึงแรงจูงใจ วิธีการเข้าถึง และผลกระทบที่เกิดขึ้นในมุมมองของวัยรุ่นเอง (2) จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลกับภาคีเครือข่ายชุมชน 30 คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มย่อยตามบทบาทหน้าที่ (กลุ่มสถานศึกษา/อปท. และ กลุ่มผู้นำชุมชน/อสม.) เพื่อวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาในพื้นที่และระดมความคิดเห็นต่อมาตรการป้องกันนวัตกรรมใหม่ๆ

3. การบันทึกข้อมูล ใช้การจดบันทึกภาคสนาม (Field note) ร่วมกับการบันทึกเสียง เพื่อนำมาถอดเทปแบบคำต่อคำ (Verbatim transcription) สำหรับการวิเคราะห์เนื้อหา

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงปริมาณ ที่ได้จากกลุ่มนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ใช้สถิติเชิงพรรณนาวิเคราะห์ คือ การแจกแจงความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่ม ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยเริ่มจากการถอดเทปบันทึกเสียงแบบคำต่อคำ การจัดรหัสข้อมูล (Coding) เพื่อจำแนกประเด็นสำคัญและสังเคราะห์แนวทางมาตรการป้องกันในระดับพื้นที่ และมีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Data Triangulation) เพื่อยืนยันความเที่ยงตรงของข้อมูลจากหลายแหล่ง ทั้งจากตัววัยรุ่นและภาคีเครือข่ายชุมชน ส่งผลให้ผลการวิจัยสามารถอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อำเภอยางสีสุราชได้อย่างครอบคลุมและน่าเชื่อถือ

การพิทักษ์สิทธิกลุ่มตัวอย่าง

การศึกษานี้ผ่านการอนุมัติจริยธรรมการวิจัย จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยเกี่ยวกับมนุษย์ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดมหาสารคาม กระทรวงสาธารณสุข เลขที่ COE 1/2569 เมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2568

ผลการศึกษา (Results)

1. ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างและพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า

จากการศึกษาในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น จำนวน 308 คน เป็นเพศหญิง ร้อยละ 50.65 และเพศชาย ร้อยละ 49.35 มีอายุเฉลี่ย 13.79 (SD 0.88) ปี ส่วนใหญ่มีผลการเรียนเฉลี่ย 3.29 (SD 0.86) ผู้ปกครองส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ 60.06 และประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 42.86 ในด้าน

พฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า พบประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้นักเรียนส่วนใหญ่ ร้อยละ 75.00 ไม่เคยสูบบุหรี่มาก่อน แต่มีกลุ่มที่เคยสูบและยังสูบบุหรี่ในปัจจุบันรวมกันถึงร้อยละ 25.00 นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมการดื่มแอลกอฮอล์ในสัดส่วนที่สูง โดยมีนักเรียนที่เคยดื่มหรือดื่มอยู่ในปัจจุบันรวมกันถึง ร้อยละ 45.78 (ตาราง 1)

ตาราง 1 ลักษณะทั่วไปของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในครอบครัวข้ามรุ่น (n = 308)

ลักษณะทั่วไป	จำนวน (n)	ร้อยละ (%)
เพศ		
ชาย	152	49.35
หญิง	156	50.65
ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง		
ไม่ได้รับการศึกษา	1	0.32
ประถมศึกษา	106	34.42
มัธยมศึกษา	185	60.06
อื่น ๆ (ปวช./ปวส./ปริญญาตรี)	16	5.19
อาชีพของผู้ปกครอง		
รับจ้างทั่วไป	132	42.86
เกษตรกร	95	30.84
ค้าขาย/ประกอบธุรกิจส่วนตัว	37	12.01
อื่น ๆ (พนักงานบริษัท/ข้าราชการ)	44	14.29
พฤติกรรมการใช้สารเสพติดอื่น		
เคยสูบบุหรี่ (สูบเป็นประจำ/นาน ๆ ครั้ง)	77	25.00
เคยดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ (ดื่มเป็นประจำ/นาน ๆ ครั้ง)	141	45.78

2. สถานการณ์และความชุกของการใช้บุหรี่ไฟฟ้า

ความชุกของการเคยใช้บุหรี่ไฟฟ้าในนักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวข้ามรุ่น พบร้อยละ 23.70 (95% CI: 19.20–28.69) โดยพบว่า สถานที่ที่นักเรียนเริ่มใช้ครั้งแรกมากที่สุดคือ บ้านเพื่อน ร้อยละ 12.01 รองลงมาคือบ้านของตนเอง ร้อยละ 6.17 และโรงเรียน ร้อยละ 3.57 โดยบุคคลที่อยู่ด้วยขณะสูบบุหรี่ครั้งแรกส่วนใหญ่เป็นเพื่อนร่วมชั้น ร้อยละ 10.71 และรุ่นพี่ ร้อยละ 10.06

ลักษณะและพฤติกรรมการใช้ นักเรียนส่วนใหญ่นิยมใช้บุหรี่ไฟฟ้าประเภทใช้แล้วทิ้ง (Disposable) สูงถึงร้อยละ 16.56 โดยเลือกใช้กลิ่นผลไม้เป็นหลัก ร้อยละ 17.53 สำหรับความถี่ในการใช้ ส่วนใหญ่ใช้เป็นครั้งคราวเดือนละครั้งหรือน้อยกว่า ร้อยละ 11.36 อย่างไรก็ตาม มีกลุ่มนักเรียนที่ใช้เป็นประจำทุกวันหรือเกือบทุกวันร้อยละ 2.92 และส่วนใหญ่มีพฤติกรรมสูบ 1-2 ครั้งต่อวัน ร้อยละ 12.34 (ตาราง 2)

ตาราง 2 สถานการณ์และพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า (n = 308)

พฤติกรรม	จำนวน (n)	ร้อยละ (%)
ความชุกของการเคยใช้บุหรี่ไฟฟ้า (n = 308)	73	23.70
สถานที่เริ่มใช้บุหรี่ไฟฟ้าครั้งแรก (n = 73)		
บ้านเพื่อน	40	54.79
บ้านตนเอง	19	26.03
โรงเรียน	14	19.18
ผู้ที่อยู่ด้วยขณะสูบบุหรี่ไฟฟ้าครั้งแรก (n = 73)		
เพื่อนร่วมชั้นเรียน	33	45.21
รุ่นพี่	31	42.47
อื่นๆ (คนรู้จัก/พี่น้อง/ใช้คนเดียว)	9	12.32
ประเภทของบุหรี่ไฟฟ้าที่นิยมใช้		
แบบใช้แล้วทิ้ง (Disposable)	58	79.45
แบบเติมน้ำยา (Pod system)	15	20.55
กลิ่นที่นิยมใช้		
กลิ่นผลไม้	54	73.97
กลิ่นมินต์/เมนทอล	12	16.44
อื่นๆ (หวาน/ขนม/ยาสูบ)	7	9.59
ความถี่ในการใช้		
ใช้ 1-2 ครั้งต่อวัน	32	12.34*
นาน ๆ ครั้ง (เดือนละครั้งหรือน้อยกว่า)	35	11.36*
เป็นประจำทุกวัน/เกือบทุกวัน	6	2.92*

* คำนวณร้อยละจากจำนวนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เพื่อให้เปรียบเทียบสัดส่วนกับประชากรกลุ่มตัวอย่างภาพรวมได้

3. มุมมองและบทเรียนเกี่ยวกับบุหรี่ไฟฟ้า

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในกลุ่มนักเรียนที่มีประสบการณ์การใช้ พบว่าช่องทางการเข้าถึงบุหรี่ไฟฟ้าของวัยรุ่นในครอบครัวข้ามรุ่นมีหลายรูปแบบ ได้แก่ การซื้อผ่านช่องทางออนไลน์ เช่น Line, TikTok ฝากเพื่อนที่อายุมากกว่าซื้อ และการรับจากเพื่อนโดยตรง ราคาบุหรี่ไฟฟ้าแบบใช้แล้วทิ้งที่เริ่มต้นต่ำทำให้นักเรียนสามารถจัดหาได้จากเงินค่าข้าวระหว่างวันที่ผู้ปกครองให้ ส่วนประเด็นแรงจูงใจสำคัญเกิดจากกระแสทางสังคมในกลุ่มเพื่อน เพื่อนชักชวนและแนะนำให้ใช้ วัยรุ่นมองว่าบุหรี่ไฟฟ้ามีภาพลักษณ์ที่ทันสมัยและมีกลิ่นหอมที่ปกปิดการใช้งานจากผู้ปกครองที่ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งมองว่าเป็นข้อดีและสามารถปิดบังได้ง่ายกว่าบุหรี่มวนทั่วไป

(“ผมว่ามันดูเทกว่าบุหรี่มวนเยอะเลย กลิ่นก็หอมเหมือนขนม เวลาแอบสูดในห้องนอน ยายที่นั่งอยู่หน้าบ้านเขาก็ไม่ได้กลิ่นหรอกครับ เขาแยกไม่ออกหรอก ว่านี่คือควันบุหรี่หรือกลิ่นน้ำหอม” — ID02 นักเรียนชาย อายุ 14 ปี, ประสบการณ์ใช้บุหรี่ไฟฟ้า 1 ปี)

อย่างไรก็ตาม ในด้านผลกระทบ นักเรียนเริ่มตระหนักถึงอาการทางกายเบื้องต้นที่เกิดขึ้น เช่น อาการระคายเคืองคอ แสบจมูก และมีความกังวลต่อการเสพติดเมื่อใช้ไปนาน ๆ ในวัยรุ่นบางคน ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญที่นำไปสู่ความต้องการแนวทางการป้องกันที่มีประสิทธิภาพในระดับพื้นที่ต่อไป

(“ตอนแรกก็สนุกดีครับ แต่พักหลังเริ่มรู้สึกว่าค่อนข้างหนักมาก บางทีซัดเข้าไปแล้วแทบจมน้ำตาไหล เริ่มกลัวเหมือนกันว่าถ้าเลิกไม่ได้ต่อไปจะเป็นยังไง เพราะตอนนี้แคว้นไหนไม่ได้พักไปโรงเรียนก็รู้สึกหงุดหงิดแล้ว” — ID04 นักเรียนชาย อายุ 15 ปี, ผู้ให้ข้อมูลหลัก)

กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้บุหรี่ไฟฟ้าแบบใช้แล้วทิ้งเป็นหลัก เนื่องจากพกพาสะดวก ราคาต่อครั้งไม่แพง กลิ่นผลไม้เป็นที่นิยมมากที่สุด เนื่องจากมีกลิ่นหอมและไม่เหมือนควันบุหรี่ทั่วไป ส่วนใหญ่ใช้เมื่ออยู่กับกลุ่มเพื่อน หลังเลิกเรียน และส่วนใหญ่ใช้นาน ๆ ครั้ง แต่กลุ่มที่ใช้เป็นประจำบอกว่าเริ่มรู้สึกที่ต้องใช้ทุกวัน และจากการให้ข้อมูล กลุ่มตัวอย่างเริ่มรับรู้ถึงการเกิดอาการบางอย่างหลังการใช้นาน ๆ เช่น การระคายเคืองคอ แสบจมูก ซึ่งอาจจะซ่อนให้เห็นว่าวัยรุ่นส่วนหนึ่งเริ่มประเมินความเสี่ยงของตนเองได้ แต่ยังขาดทักษะในการปฏิเสธและการหยุดพฤติกรรม

4. ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ: สถานการณ์และปัจจัยเสี่ยงในครอบครัวข้ามรุ่น

จากการสนทนากลุ่มร่วมกับทีมสหวิชาชีพ ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ประเด็นปัญหาหลัก รวมถึงแนวทางแก้ไขได้ 5 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) **กระแสนิยมและพลวัตของพฤติกรรมเสี่ยง** สถานการณ์การใช้บุหรี่ไฟฟ้ามีลักษณะเป็น วงจรตามกระแสสังคม โดยมีความนิยมสูงสุดในช่วง 2 ปีที่ผ่านมา จากปัจจัยด้านภาพลักษณ์แฟชั่นและการเลียนแบบสื่อออนไลน์ แม้ปัจจุบันการบังคับใช้กฎหมายและราคาจะทำให้ความนิยมลดลงบ้าง แต่กลับพบการเปลี่ยนรูปแบบไปใช้บุหรี่มวนแทน นอกจากนี้ในบางพื้นที่ยังมีปัญหาการใช้ “กัญชาและน้ำกระท่อม” ที่รุนแรงกว่า โดยมีต้นเหตุมาจากนโยบายเสรีในอดีตที่ทำให้วัยรุ่นซึมซับพฤติกรรมจากผู้ใหญ่ในชุมชน

2) **ครอบครัวข้ามรุ่น: ช่องว่างและความเปราะบางในการดูแล** ครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped Generation Families) ถือว่าเป็นความเปราะบางหรือปัจจัยเสี่ยงสูงสุด เนื่องจากช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) ทำให้ปู่ย่าตายายไม่สามารถติดตามพฤติกรรมหรือก้าวทันเทคโนโลยีของหลานได้ ดังสะท้อนจากข้อมูลว่า “ผู้เฒ่าตามเด็กไม่ทัน วิวัฒนาการวัยรุ่นมันไปกับเพื่อน... ความรู้ก็ไม่มี ไม่รู้จะบอกหลานยังไง” นอกจากขาดความรู้เท่าทันรูปแบบใหม่ๆ ของบุหรี่ไฟฟ้าแล้ว ยังพบปัจจัยด้านจิตวิทยา คือ “ความรักแบบตามใจและซึ่สสาร” เพื่อชดเชยการที่เด็กไม่ได้อยู่กับพ่อแม่ ทำให้ขาดการควบคุมพฤติกรรมที่เหมาะสม

3) **วิกฤตช่วงรอยต่อและการเข้าถึงผ่านโลกออนไลน์** ช่วงอายุที่เริ่มทดลองใช้สารเสพติดมีแนวโน้มลดน้อยลง โดยเฉพาะ “ช่วงรอยต่อระหว่าง ป.6 และ ม.1” ซึ่งเป็นวัยที่ต้องการอิสระทางความคิดและเลียนแบบรุ่นพี่ โดยมี “ช่องทางออนไลน์” เป็นปัจจัยเร่งสำคัญที่ทำให้การโฆษณาและการซื้อขายเข้าถึงตัวเด็กได้ง่ายทั้งในครอบครัวและในชุมชน

4) **ผลกระทบสะสมต่อสุขภาพและกลไกการดูแลในปัจจุบัน** ทีมสหวิชาชีพสะท้อนว่าผลกระทบจากบุหรี่ไฟฟ้าและกัญชาเป็นลักษณะ “ภัยเงียบสะสม” ที่ทำลายสารสื่อประสาทในสมองอย่างถาวร และยับยั้งการหลั่ง Growth Hormone ส่งผลต่อการเจริญเติบโตของเด็กโดยตรง และในพื้นที่โรงเรียนมีมาตรการปัจจุบัน คือ เน้นกลไก “โรงเรียนสีขาว” การตรวจค้น และการให้ความรู้พื้นฐาน เสริมสร้างความรู้เท่าทัน ส่วนในชุมชนใช้การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าวและโครงการ To Be Number One ร่วมกับการเยี่ยมบ้านของทีมสหวิชาชีพ

5) **ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการจัดการที่ยั่งยืน** จากการสนทนากลุ่มภาคีเครือข่ายในชุมชน ทั้งครูและผู้บริหารสถานศึกษา ตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำชุมชนและอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ได้ร่วมกันถอดบทเรียนและสังเคราะห์ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายสำหรับการจัดการปัญหาเชิงพื้นที่อย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้สรุปและจัดหมวดหมู่ข้อเสนอที่ได้เป็นกรอบแนวทาง 5 ด้าน โดยใช้ชื่อย่อรวมเรียกว่า SREIM ซึ่งมาจากอักษรนำของแต่ละด้าน ประกอบด้วย (1) Strengthening Families เสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัว โดยเฉพาะครอบครัวข้ามรุ่น (2) Root Cause Control บังคับใช้กฎหมายและควบคุมแหล่งจำหน่ายในชุมชนและออนไลน์อย่างจริงจัง (3) Early

Prevention ปลูกฝังความรู้และทักษะการปฏิเสธตั้งแต่ระดับประถมศึกษา (4) Integrated Collaboration บูรณาการการทำงานร่วมกันของทุกภาคส่วนแบบเป็นทีม และ (5) Monitoring System พัฒนาระบบติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องและมีส่วนร่วม

วิจารณ์ (Discussions)

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้พบความชุกของการเคยใช้บุหรี่ไฟฟ้าในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่นอำเภอวังน้อย จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัดและสูงกว่าภาพรวมของประเทศ ตามรายงานของกรมสนับสนุนบริการสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข ในปี 2566 ความแตกต่างนี้บ่งบอกให้เห็นถึงความเปราะบางเฉพาะของกลุ่มนักเรียนในครอบครัวข้ามรุ่นที่ต้องการการทำการกิจกรรมส่งเสริมและแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน สอดคล้องกับการศึกษาที่พบว่าปัจจัยด้านครอบครัวและสภาพแวดล้อมทางสังคมมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้าในวัยรุ่น¹⁵ นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมเสี่ยงร่วม คือ การสูบบุหรี่มวนร้อยละ 25.00 และการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ร้อยละ 45.78 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่พบความสัมพันธ์ระหว่างการใช้นิโคตินไฟฟ้ากับการดื่มแอลกอฮอล์และการใช้สารเสพติดอื่นๆ ในวัยรุ่น^{2, 14}

ลักษณะเฉพาะของครอบครัวข้ามรุ่น (Skipped Generation Families) ถูกระบุเป็นปัจจัยเสี่ยงหลักที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า โดยช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) ทำให้ผู้สูงอายุที่เป็นผู้ดูแลหลักไม่สามารถติดตามพฤติกรรมและเข้าใจเทคโนโลยีของรุ่นหลานได้ ประกอบกับขาดทักษะการสื่อสารและความรู้เท่าทันรูปแบบผลิตภัณฑ์นิโคตินไฟฟ้าที่มีลักษณะหลอกให้ดูคล้ายอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ทั่วไป ผลการศึกษานี้สอดคล้องกับแนวคิดของ Friedman⁵ เกี่ยวกับความสำคัญของการทำหน้าที่ครอบครัวในการดูแลเยาวชน และงานวิจัยของวณิชชา ณรงค์ชัยและศุภชัย อายวัฒน์⁴ ที่ศึกษารูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน พบว่าครอบครัวข้ามรุ่นมีข้อจำกัดในการดูแลเด็กและเยาวชนอย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ Marlen และ Blantucas⁶ ได้เน้นถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของครอบครัวต่อพัฒนาการและพฤติกรรมของเด็ก ซึ่งในบริบทของครอบครัวข้ามรุ่นมักขาดการเฝ้าระวังและการให้คำปรึกษาที่เหมาะสมแก่วัยรุ่น

ผลการศึกษาเชิงคุณภาพเผยให้เห็นปัจจัยที่ส่งเสริมการใช้นิโคตินไฟฟ้าในวัยรุ่นหลายประการ ได้แก่ (1) อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนและกระแสสังคมที่มองว่านิโคตินไฟฟ้าเป็นสิ่งที่ทันสมัยและเป็นที่ยอมรับ สอดคล้องกับการศึกษาของ Glasser⁸ และ Hrywna⁹ ที่พบว่าปัจจัยทางสังคมและกลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลอย่างมากต่อการตัดสินใจใช้นิโคตินไฟฟ้าของวัยรุ่น (2) ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่มีกลิ่นหอมและรูปแบบที่หลากหลายทำให้ง่ายต่อการปกปิดหรือหลีกเลี่ยงจากการจับได้ของผู้ปกครอง โดยนักเรียนส่วนใหญ่นิยมใช้นิโคตินไฟฟ้าแบบใช้แล้วทิ้ง (Disposable) ร้อยละ 16.56 และเลือกกลิ่นรสผลไม้ ร้อยละ 17.53 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่าลักษณะผลิตภัณฑ์และการตลาดที่เข้าถึงง่ายผ่านช่องทางออนไลน์เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมพฤติกรรมการใช้นิโคตินไฟฟ้า¹⁰⁻¹¹ และ (3) ช่วงวัยรอยต่อระหว่างประถมศึกษาและมัธยมศึกษา (ประมาณ 12-13 ปี) เป็นช่วงที่มีความเสี่ยงสูงต่อการทดลองใช้ ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Walker¹³ ที่พบว่าวัยรุ่นตอนต้นมีความเปราะบางต่อการเริ่มใช้ผลิตภัณฑ์ยาสูบรูปแบบใหม่

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายที่ได้จากการสนทนากลุ่มกับภาคีเครือข่าย สะท้อนถึงความจำเป็นในการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ โดยมีข้อค้นพบที่ใช้สัญลักษณ์ย่อตามกรอบ SREIM ที่ครอบคลุมประเด็น (1) การเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวข้ามรุ่นผ่านกระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุในการดูแลหลานและการสร้างเครือข่ายสนับสนุนในชุมชน (2) การควบคุมแหล่งจำหน่ายและบังคับใช้กฎหมายอย่างจริงจัง สอดคล้องกับข้อเสนอเกี่ยวกับความสำคัญของการบังคับใช้กฎหมายผลิตภัณฑ์ยาสูบรูปแบบใหม่¹² (3) การป้องกันเชิงรุกตั้งแต่ระดับ

ประถมศึกษา โดยบูรณาการเน้นความรู้และทักษะการปฏิเสธสารเสพติดเข้าในหลักสูตรการเรียนการสอน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยที่เน้นความสำคัญของการให้ความรู้และการพัฒนาทักษะชีวิตของวัยรุ่น²⁰⁻²¹ (4) การทำงานแบบบูรณาการทุกภาคส่วน ตามแนวคิดของ Fisher¹⁸ เกี่ยวกับโมเดล Information-Motivation-Behavioral Skills (IMB) และ (5) การพัฒนาระบบติดตามและประเมินผลแบบมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ Benjakul¹⁶ ที่เน้นความสำคัญของการเฝ้าระวังและติดตามพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้าในกลุ่มเสี่ยงอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีข้อจำกัดบางประการ ได้แก่ การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการ Self-report อาจมีอคติในการให้ข้อมูล (Response bias) โดยนักเรียนอาจปกปิดหรือให้ข้อมูลไม่ตรงความเป็นจริงเนื่องจากกลัวถูกจับผิดหรือลงโทษ ขอบเขตการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จำกัดเฉพาะพื้นที่อำเภออย่างสีสุราช จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีบริบทเฉพาะของภาคอีสาน การนำผลไปใช้กับพื้นที่อื่นที่มีบริบทแตกต่างอาจมีข้อจำกัดและควรปรับให้เหมาะสม รูปแบบการศึกษานี้ไม่สามารถอธิบายความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและไม่สามารถติดตามการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมตามช่วงเวลาได้ และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากภาคีเครือข่าย อาจยังไม่ครอบคลุมมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม โดยเฉพาะบิดามารดาที่ทำงานนอกพื้นที่และเด็กที่อยู่นอกระบบการศึกษา

ข้อยุติ (Conclusions)

การศึกษากับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่นมีความชุกของการใช้บุหรี่ไฟฟ้าร้อยละ 23.70 โดยมีปัจจัยเสี่ยงหลักประกอบด้วย ช่องว่างระหว่างวัยที่ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถติดตามพฤติกรรมของหลานได้ อิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนและกระแสสังคม ลักษณะผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายและง่ายต่อการปิดบัง การเข้าถึงที่ง่ายผ่านช่องทางออนไลน์ และช่วงวัยรอยต่อที่มีความเปราะบาง นอกจากนี้ยังพบพฤติกรรมเสี่ยงร่วมอื่นๆ เช่น การสูบบุหรี่มวนและการดื่มแอลกอฮอล์ในสัดส่วนที่สูง ผลการศึกษานี้สะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นเร่งด่วนในการพัฒนาแนวทางการป้องกันที่เฉพาะเจาะจงสำหรับกลุ่มเป้าหมายนี้ โดยเฉพาะการเสริมสร้างความเข้มแข็งของครอบครัวข้ามรุ่น การควบคุมแหล่งจำหน่าย การป้องกันเชิงรุกตั้งแต่ระดับประถมศึกษา และการบูรณาการการทำงานของทุกภาคส่วนอย่างเป็นระบบ

ข้อเสนอแนะ (Recommendations)

ควรพัฒนาแนวทางการป้องกันตามกรอบ SREIM คือ (1) เสริมสร้างศักยภาพผู้สูงอายุในครอบครัวข้ามรุ่นให้มีความรู้เท่าทันและทักษะการสื่อสารกับหลานวัยรุ่น (2) บังคับใช้กฎหมายและควบคุมแหล่งจำหน่ายอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะช่องทางออนไลน์ (3) บูรณาการเนื้อหาการป้องกันเข้าในหลักสูตรตั้งแต่ระดับประถมศึกษา เน้นทักษะชีวิตและการปฏิเสธสารเสพติด (4) สร้างเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการระหว่างโรงเรียน ชุมชน สาธารณสุข และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และ (5) พัฒนาระบบเฝ้าระวังและติดตามอย่างต่อเนื่อง สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมีการศึกษาติดตามแบบยาวเพื่อประเมินประสิทธิผลของมาตรการป้องกัน ขยายขอบเขตการศึกษาไปยังพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกัน และพัฒนานวัตกรรมการป้องกันที่เหมาะสมกับบริบทของครอบครัวข้ามรุ่นโดยเฉพาะ

สถานะองค์ความรู้ (Body of knowledge)

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นงานวิจัยเชิงสำรวจแบบผสมผสานที่สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับความชุกและปัจจัยเสี่ยงของการใช้บุหรี่ไฟฟ้าในนักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นที่อาศัยในครอบครัวข้ามรุ่น ซึ่งเป็นการศึกษาแรกในบริบทของประเทศไทยที่ชี้ให้เห็นว่าช่องว่างระหว่างวัย (Generation Gap) ในครอบครัวข้ามรุ่นเป็นปัจจัยเสี่ยงหลักที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการใช้บุหรี่ไฟฟ้า การศึกษานี้ได้นำเสนอกรอบแนวคิดที่ผสมผสานทฤษฎีระบบนิเวศกับแนวคิดการมีส่วนร่วม และพัฒนารอบการทำงานแบบ SREIM สำหรับการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระบบ ผลการศึกษาดังกล่าวเป็นฐานข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สำคัญ

สำหรับการพัฒนานโยบายและมาตรการป้องกันในพื้นที่ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนานวัตกรรมการป้องกันการ
การใช้สารเสพติดรูปแบบใหม่ในกลุ่มเยาวชนที่มีความเปราะบางในพื้นที่อื่นที่มีบริบทคล้ายคลึงกันทั่วประเทศ

กิตติกรรมประกาศ (Acknowledgements)

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ โรงพยาบาลยางสีสุราช ผู้บริหารโรงเรียนในพื้นที่ ที่ให้การสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการดำเนินการวิจัย วิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก ศูนย์ศึกษาปัญหาการเสพติด(ศศก.) คณะแพทยศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รายการอ้างอิง (References)

1. กองงานคณะกรรมการควบคุมผลิตภัณฑ์ยาสูบ. รายงานประจำปี 2566. นนทบุรี: กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข; 2566.
2. นฤมล จันทร์มา, รังสิยา วงศ์อุปปา. การใช้สารเสพติดของเยาวชนไทย. วารสารการพัฒนาสุขภาพชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น. 2567; 12(1): 1-18.
3. กาญจนา เทียนลาย, วรณี หุตแพทย์. สถานการณ์เลี้ยวศูลานในครัวเรือนข้ามรุ่นของประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล; 2558.
4. วณิชชา ณรงค์ชัย, ดุษฎิ อาวุธณ์. รูปแบบการอยู่อาศัยร่วมกันของคนข้ามรุ่นในครอบครัวผู้ย้ายถิ่นอีสาน. วารสารวิจัย มข. (ฉบับบัณฑิตศึกษา) 2554; 11(3): 101-110.
5. Friedman MM, Bowden VR, Jones E. Family nursing: Research, theory & practice. 5th ed. Upper Saddle River, NJ: Pearson; 2003.
6. Marlen JC, Blantucas. Family involvement on child's education among preschool parents. Int Multidiscip Res J 2024; 6(1): 36-48. DOI: 10.54476/ioer-imrj/753795.
7. กรมกิจการเด็กและเยาวชน. รายงานสถานการณ์ด้านเด็กและเยาวชน ประจำปีงบประมาณ 2567. กรุงเทพฯ: กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์; 2567.
8. Glasser A, Abudayyeh H, Cantrell J, Niaura R. Patterns of e-cigarette use among youth and young adults: Review of the impact of e-cigarettes on cigarette smoking. Nicotine Tob Res 2019; 21(10): 1320-1330.
9. Hrywna M, Manderski M, Delnevo CD. Prevalence of electronic cigarette use among adolescents in New Jersey and association with social factors. JAMA Netw Open. 2020; 3(2): e1920961. DOI: 10.1001/jamanetworkopen.2019.20961.
10. กิตติพงษ์ เรือนเพชร, พรนภา หอมสินธุ์, ยุวดี ลีลัคณาวิระ. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการสูบบุหรี่ไฟฟ้าของนักเรียนชายอาชีวศึกษา จังหวัดบุรีรัมย์. วารสารพยาบาลทหารบก 2565; 23(2): 531-539.
11. ปิยวรรณ บุญเพ็ญ, ภาวนา เมนทะระ, ปิยชาติ บุญเพ็ญ. พฤติกรรมการสูบบุหรี่ไฟฟ้าและพฤติกรรมต้องการเลิก บุหรี่ของนักศึกษาระดับอุดมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร. วารสารศรีนครินทร์วิจัยและพัฒนา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) 2562; 11(22): 1110-1127.
12. ศรีวัช ลานใหญ่. ผลิตภัณฑ์ยาสูบรูปแบบใหม่ในสื่อสังคมเครือข่ายและผลของการบังคับใช้กฎหมายผลิตภัณฑ์ยาสูบรูปแบบใหม่. วารสารกฎหมายและนโยบายสาธารณสุข 2562; 5(1): 13-29.

13. Walker N, Parag V, Wong SF, Youdan B, Broughton B, Bullen C, et al. Use of e-cigarettes and smoked tobacco in youth aged 14–15 years in New Zealand: Findings from repeated cross-sectional studies (2014–19). *Lancet Public Health* 2020; 5(4): e204-e212.
14. ไพฑูรย์ สอนทน, นฤมล จันทร์มา. รายงานวิจัยฉบับความชุกของการใช้บุหรี่ไฟฟ้าและความสัมพันธ์กับการดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ การใช้กัญชา และการสูบบุหรี่ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายจังหวัดเพชรบูรณ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาปัญหายาเสพติด (ศศก.) คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2565.
15. Patanavanich R, Aekplakorn W, Glantz SA, Kalayasiri R. Use of E-Cigarettes and Associated Factors among Youth in Thailand. *Asian Pac J Cancer Prev* 2021; 22(7): 2199-2207.
DOI: 10.31557/APJCP.2021.22.7.2199.
16. Benjakul S, Nakju S, Termsirikulchai L. Factors associated with e-cigarette use among vocational students: A cross-sectional multistage cluster survey, Thailand. *Tob Induc Dis* 2023; 21: 120.
DOI: 10.18332/tid/170421.
17. Cantrell J, Huang J, Greenberg MS, Xiao H, Hair EC, Vallone D. Impact of e-cigarette and cigarette prices on youth and young adult e-cigarette and cigarette behaviour: Evidence from a national longitudinal cohort. *Tob Control* 2020; 29(4): 374-380.
18. Fisher JD, Fisher WA. An Information-Motivation-Behavioral Skills (IMB) Model of pandemic risk and prevention. *Adv Psychol* 2023; 1(1): 1-26. DOI: 10.56296/aip00004.
19. Abramson JH. WinPepi updated: Computer programs for epidemiologists and their teaching potential. *Epidemiol Perspect Innov* 2011; 8(1): 1-9.
20. ยชญ์วรินทร์ จรบุรมย์, พัชรภักดิ์ ไชยสังข์, ปัญจภรณ์ ยะเกษม, รัชพร ศรีเดช, อนุสรณ์ แนนอุดร. บทบาทพยาบาลในการสร้างเสริมการรับรู้ของวัยรุ่นต่ออันตรายของบุหรี่ไฟฟ้า. *วารสารพยาบาล* 2564; 70(1): 52-60.
21. ชลลดา ไชยกุลวัฒนา, ประกายดาว สุทธิ, วิชาญย์ ใจมาลัย. พฤติกรรมสูบบุหรี่และปัจจัยเสี่ยงที่สัมพันธ์กับการสูบบุหรี่ของวัยรุ่นตอนต้นจังหวัดพะเยา. *วารสารพยาบาลทหารบก* 2560; 27(3): 57-67.